

ГРЧКИ ЈЕЗИК АНТИЧКИХ СТАНОВНИКА ЈУЖНЕ СРБИЈЕ

Јужна Србија је била врло рано изложена утицају грчке културе због близине грчких колонија на Термајском заливу и јелинизоване Македоније која је, крајем I и почетком II в. пре Христа, имала под својом влашћу и један део Јужне Србије¹. Упоредо са ширењем те културе по овој се области ширио и грчки језик који се ту толико распростра да га у римско доба латински језик није могао потиснути. Ширење грчког језика по Јужној Србији поставља неколико интересантних проблема, који ће бити предмет овог чланка.

Као што је познато, у класично доба постојало је неколико дијалеката којима је говорено по разним крајевима Грчке. Ти су дијалекти колонизацијом ширени и ван Грчке, па се зато поставља питање којим се од њих говорило у античко доба у Јужној Србији.

У време када се грчки језик ширио по Јужној Србији у тој су области становали Илири и Трачани. У другој половини IV в. пре Христа можда се у овој области настанило и какво келтско племе док Римљани долазе много доцније — у II в. пре Христа. Према томе, у античко доба у Јужној Србији говорило се илирски, трачки, грчки, латински и, можда, македонски и неки келтски дијалекат. С тим у вези поставља се питање да ли су остали језици којима се служило античко становништво Јужне Србије утицали на грчки, као и обрнуто, да ли је грчки утицао на те језике.

Античко становништво Јужне Србије било је различитог порекла. Поред домородаца, Илира, Трачана и, можда, Келта, ту је било и Грка, Италика и Оријенталаца — Јевреја, Сираца². С тим у вези може се поставити питање ко се све у античко доба у Јужној Србији служио грчким језиком.

Напослетку, у вези са ширењем грчког језика по Јужној Србији потребно је одредити колика је била област у којој се говорило грчки.

Грчки језик античких становника Јужне Србије познајемо по натписима³ писаним углавном коректним књижевним језиком (додуше са доста итацистичких погрешака, које смо у раду исцрпно навели из разлога што

¹ О грчком утицају у Југославији у античко доба в. мој рад *Антички култови у нашој земљи*, Београд 1933, 33 илд.

² У Стобима је била јеврејска општина, в. Вулић, *Јеврејски натпис из Stobi* Глас CLV 1933, 34 илд; *Bull. corr. hell.* 56, 1932, 291 илд; *Антички култови* 79. Нисам могао употребити *Ztschr. f. neutestamentliche Wissenschaft* 1933, 93 илд. — На једном натпису из Бардоваца код Скопља спомиње се неки ветеран из Плаценције (I 203 бр. 534). Један Норичанин [*nat(ione) Noricus*] спомиње се на латинском натпису из Битоља (I 12 бр. 15). Парменид, Менипов син, са једног грчког натписа из Прилепа (I 173 бр. 457), пореклом је из Амаре (град у *Arabia Felix*, упор. Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie* I, 1726). Гај Корнелије Магно са латинског натписа из Злокућана (I 210 бр. 560) родом је из Бејрута, док се на једном латинском натпису из скопске тврђаве спомиње неко лице (име уништено) родом из Антиохије (I 215 бр. 574). *Σβρος* 'Αλεξανδρου (I 25 бр. 49) и *Συρίων* (I 28 бр. 54) вероватно су тако названи по својој постојбини Сирији.

³ Г. професор Др. Никола Вулић, који одавно скупља грчке и латинске натписе по Србији, Јужној Србији и Црној Гори, издао је грчке натписе из Јужне Србије у *Споменику* LXXI 1931 (= I), LXXV 1933 (= II), LXXVII 1934 (= III).

могу имати вредности за познавање изговора и датирање фонетичких промена, упор. 2, 3, 10, 12), али у којима има и трагова говорног језика⁴. Натписи нам, на жалост, дају врло мало података за језичка истраживања, тако да за сада није могуће одговорити на сва напред постављена питања. Поред тога, до сада познати натписи из римског су доба, када је κοινή, општи грчки језик, потиснуо из употребе дијалекте класичног доба. Због тога није могуће одредити да ли је, и који, класични грчки дијалекат био пренесен у Јужну Србију⁵. Из истог разлога није нам познато ни доба када се грчки језик почео ширити по овој области. Напоследку, илирски, трачки, македонски и келтски језик преримских становника Јужне Србије нису нам познати, услед чега није могуће одредити да ли је грчки утицао на њих. О односу латинског и грчког језика у Јужној Србији говорићемо другом приликом.

Из досада познатих натписа можемо утврдити следеће.

1. Разлика између дугих и кратких вокала губи се⁶. На натписима се пише ε, ο место η, ω и обратно: ἡαυτοῦ = εαυτοῦ II 37 бр. 111; ἡαυτῆς I 60 бр. 130; ἡαυτῶ I 68 бр. 151; χαίρεση = χαίρησει I 69 бр. 153; δόσι = δώσει III 63 бр. 71; εἰκῶνα = εἰκόνα I 25 бр. 50; τῶν = τῶν I 35 бр. 71; ἐκαίνον = ἐκαίνων II 38 бр. 108.

2. Η се пише место ει⁷: γονῆς = γονεῖς I 108 бр. 261⁸; ἦτε = εἶτε I 69 бр. 153; μνῆας = μνεῖας I 223 бр. 592; φύση = φύσει I 173 бр. 457; χαίρεση = χαίρησει I 69 бр. 153. Замена η са ει и ι (в. 3; упор. 12) показује да се η са изузетком неких случајева (упор. 11), изговарало и.

3. Η > ι⁸: σῖμη = σήμη I 167 бр. 438.

4. Е и о се замењују⁹: ἐνεκον = ἐνεκεν I 37 бр. 78; 159 бр. 414; Διεσκουρίδης = Διοσκουρίδης I 40 бр. 89.

5. Е и ι се замењују¹⁰: ἐδία = ἰδία I 61 бр. 132; ἐπεσχῖν = ἐπισχεῖν I 159 бр. 414.

6. Наглашено ε између два консонанта губи се¹¹: ἀνθεσαν = ἀνέθεσαν III 34 бр. 6; ἀποδεδειμνος = ἀποδεδειγμένος III 31 бр. 4.

7. Наглашено ο између два консонанта губи се¹²: Τελέσφρο = Τελεσφόρω I 73 бр. 171.

8. Место ω пише се ου¹³: ζούσα = ζῶσα II 67 бр. 198; III 56 бр. 57. Ова

⁴ У неким случајевима ти „трагови“ говорног језика могли би се можда схватити и као ортографске погрешке. Поређењем са грчким језиком других крајева римског царства може се у сваком случају одредити да ли је у питању ортографска погрешка или појава говорног језика. Једну језичку појаву на натписима из Јужне Србије можемо сматрати за нарочиту особину грчког језика ове области само онда када за њу немамо паралела у грчком језику Грчке и осталих крајева римског царства. У томе се случају може претпоставити утицај других језика на грчки.

⁵ До сада познати дорски облици са једног натписа из Битоља (II 9 бр. 5): ἔστασαν, σῶμα и хомерски генетив Ἀλεξανδρότο на натпису из Ормана код Битоља (III 39 бр. 9) могу се објаснити утицајем школе. И дуали ἀφῆκαντε (I 28 бр. 54), ἦρωε (I 179 бр. 475; *nom. pl.* код кога се ε на крају изгубило, упор. 26 ?) по свој су прилици научени у школи.

⁶ Упор. Hatzidakis, *Einleitung in die neugriechische Grammatik*, Leipzig 1892, 20 ил.; 304; Schweizer, *Grammatik d. pergamenischen Inschriften*, Berlin 1898, 94; Meisterhans-Schwyzler, *Grammatik d. attischen Inschriften*³, Berlin, 1900, 19 ил., 24, 64, 68; Radermacher, *Neutestamentliche Grammatik*, Tübingen 1912, 32; Rüschi, *Der Vokalismus d. delphischen Inschriften*, Berlin 1914, 29, 61, 144 ил.; Mayser, *Grammatik d. griechischen Papyri a. d. Ptolemäerzeit*, Berlin, I, 1923, 62 ил.; 138 ил. Нисам морао употребити Dieterich, *Untersuchungen z. Geschichte d. griechischen Sprache von der hellenistischen Zeit bis zum 10 Jahrh. n. Chr.* (Byz. Arch. I, 1898); Nachmanson, *Beiträge zur Kenntniss d. altgriechischen Volkssprache*, Upsala 1910; Thumb, *Die griechische Sprache im Zeitalter d. Hellenismus*, Strassburg 1901.

⁷ Упор. Meisterhans 47; Rüschi 74, 87; Mayser I 74.

⁸ > прелази у, < постало од. — Упор. Meisterhans 19; Radermacher 34 и д.

⁹ Упор. Meisterhans 22; Mayser I 94 ил.

¹⁰ Упор. Meisterhans 18; Mayser I 80 ил.

¹¹ Meisterhans 69; Mayser I 146 имају само примере губљења ненаглашених вокала.

¹² Упор. Meisterhans 69 (само један пример); Mayser I 148,

¹³ Mayser I 99 наводи два слична примера.

замена настала је вероватно према облицима за женски род *part. praes.* оних глагола код којих је *ου* у том облику правилно (οὔσα, λυοῦσα).

9. *Υ* = латинском *u*: *κεντυρίωνι* = *centurioni* II 49 бр. 157.

10. На натписима се пише *αι* место *υ*, *ι* и обратно, *υ* место *υι* (само у именици *υίος*), што показује да се са *ι*, *αι*, *υ* обележава један исти вокал¹⁴: *αἰπύησε* = *ἐποίησε* III 43 бр. 25; *ἐπύησεν* = *δποίησεν* I 32 бр. 64; 47 бр. 109; 61 бр. 132; 62 бр. 133; 67 бр. 149; *κατυχομένη* = *κατοιχομένη* I 65 бр. 142; упор. Salač, *Listy filologické* 62, 1935, 254; *οἰο* = *οἶφ* III 45 бр. 32; *οἰο* = *οἶφ* I 63 бр. 136; *ύ* = *οἶ* I 62 бр. 134; 63 бр. 137¹⁵; *ὕδ* = *οἶφ* II 39 бр. 128; *ὕδ* I 13 бр. 17; 76 бр. 178; *ὕόν* I 80 бр. 185.

11. *η*, *ω* постају *η*, *ω*, па се скоро увек замењују са *ε*, *ο*¹⁶, упор. дативе једнине *Σεκούνδε* I 63 бр. 136; *Εὐτόκω* II 39 бр. 127; *Θεσσαλονικέω* III 63 бр. 71; *Σατορνίω* I 44 бр. 100; I 31 бр. 61; *Φίλιπω* I 71 бр. 162; *γλυκυτάτω* I 64 бр. 138; *ἐαυτῷ* I 68 бр. 151; II 36 бр. 108; *εἶδω* = *ἰδίω* II 48 бр. 156; III 45 бр. 32; *αὐτῷ* II 25 бр. 57; *συμβίω* I 63 бр. 136; 68 бр. 151; *τέκνω* I 63 бр. 137; *τῷ* I 64 бр. 138; III 45 бр. 32; *τῷ τέκνω* I 71 бр. 161; *τῷ υἱῷ* I 32 бр. 64; II 17 бр. 31; *ὕδ* II 39 бр. 128. *η*, *ω* > *η*, *ω* потврђује и чињеница да се на натписима из Јужне Србије *iota adscriptum* у *dat. sg.* скоро никада не пише¹⁷. Замена *η* са *ε* у *dat. sg.* именица прве деκлинације показује да се можда *η* ту изговарало *e*.

12. Дифтонзи се претварају у просте вокале: *αι* > *ε*, *ει* > *ι*, *οι* > *ο*¹⁸. То се може закључити из чињенице да се *αι* пише место *ε*, *ει* место *ι*, *οι* место *ο* и обратно¹⁹.

αι > *ε*: *αι* се пише место *ε* (*Ἀαίροπος* = *Ἀέροπος* I 22 бр. 42; *Μακαιδονία* = *Μακεδονία* [лично име] I 25 бр. 48; *αἰπύησε* = *ἐποίησε* III 43 бр. 25; *δαί* = *δέ* I 67 бр. 149; *ταῖνῳ* = *τεῖνῳ* I 25 бр. 48; *χαίραι* = *χαῖρε* I 67 бр. 149) и *ε* место *αι* (*κέ* = *καί* I 25 бр. 49; 47 бр. 109 ...; II 17 бр. 31; 36 бр. 106 ...; III 34 бр. 7; 50 бр. 44 ...; *γυνεῖ* *καί* = *γυναικί* *καί* I 61 бр. 132; II 39 бр. 127; *χῆρε* = *χαῖρε* I 64 бр. 138; *Δεσίου* = *Δαισίου* III 34 бр. 7). Не може се рећи да ли је *αι* у *χῆρε* = *χαῖρε* III 57 бр. 59 прешло директно у *ι* или преко *ε*, упор. 5 (или је *α* овде случајно изостављена?).

ει > *ι*: *ι* се пише место *ει* (*βασιλιαν* = *βασίλειαν* I 47 бр. 109; *γονῖς* = *γονεῖς* I 37 бр. 80; III 50 бр. 44; *δῶσι* = *δῶσει* III 34 бр. 7; 63 бр. 71; *ἐκίνων* = *ἐκείνων* I 177 бр. 463; *εὐσηβίας* = *εὐσηβείας* I 159 бр. 414; *ἐπεσχῖν* = *ἐπισχεῖν* I 159 бр. 414; *ἰδῶς* = *εἰδῶς* I 129 бр. 312; *μνημῶν* = *μνημείων* I 25 бр. 49; *μνίας* = *μνεῖας* I 13 бр. 17; 71 бр. 161, 162 ...; *πειράσῃ* = *πειράσει* III 63 бр. 71; *πόλι* = *πόλει* III 31 бр. 4; *ταμῖο* = *ταμειῖφ* III 63 бр. 71; *χαίριν* = *χαίρειν* II 39 бр. 123) и *ει* место *ι* (*Διογένεις* = *Διογένης* I 223 бр. 592; *Ἑτευδανεικῶ* = *Ἑτευδανίκω* I 182 бр. 490; *ἐτείμησε* = *ἐτίμησε* I 185 бр. 500; *θυγατρει* = *θυγατρί* I 107 бр. 255; *ἰδείων* = *ἰδίων* I 184 бр. 496; *εἶδω* = *ἰδίω* II 48 бр. 156; III 45 бр. 32). Место *ει* на једном натпису стоји *εε*: *ἐποίησε* = *ἐποίησει* I 63 бр. 136.

οι > *ο*: *ο* се пише место *οι*: *ἐπόησα* = *ἐποίησα* I 129 бр. 312; III 56 бр. 57; *ἐπόησαν* I 63 бр. 137; *ἐπόησε* = *ἐποίησε* I 60 бр. 130; III 43 бр. 24; *ἐπόησεν* I 67 бр. 150; II 32 бр. 88; 41 бр. 136; *ἐποίησε* = *ἐποίησει* I 63 бр. 136). *οι* > *ο* у *ἐπόησαν* = *ἐποίησαν* (I 145 бр. 358; 222 бр. 590) где је *ι* написано итацистички место *η*.

13. *Ει* пред вокалом прелази у *ε*²⁰: *Θεσσαλονικέω* = *Θεσσαλονικεῖφ* III 63 бр. 71.

14. *Ευ* се замењује са *ει*²¹: *γονεῖσιν* = *γονεῦσιν* I 31 бр. 61.

¹⁴ Упор. Meisterhans 58 ид; Mayser I 110 ид; Schweizer 80; Rüschi 112, 114.

¹⁵ Salač 254 чита *Ἀττικὸς* *κἔ* (*καί*) *Δόξα*, *ὁ* (*οἶ*) *γονεῖς*.

¹⁶ Meisterhans 64 ид; Mayser I 122 ид; 132 ид; Schweizer 88; Rüschi 128, 133.

¹⁷ *Iota adscriptum* налази се, колико нам је познато, само у натпису I 170 бр. 447:

ΔΙΙ ΑΓΟΡΑΙΟΙ.

¹⁸ Упор. Meisterhans 34, 48, 56; Radermacher 32; Mayser I 87 ид; 107 ид; Rüschi 76 ид; 80 ид; 100 ид.

¹⁹ Примера има врло много. Овде је наведено само неколико.

²⁰ Hatzidakis 20; Schweizer 52 ид; 72, 77 ид; Meisterhans 40; Mayser I 67 ид.

²¹ На атичким натписима пише се *ευ* место *ει*, упор. Meisterhans 62. Mayser I 144 има само један пример писања *ει* место *ευ*.

15. $\text{I}\epsilon$ = латинском i : $\text{O}\delta\iota\epsilon\nu\acute{\iota}\omega$, $\text{O}\delta\iota\epsilon\nu\acute{\iota}\omega\varsigma$ = Vinio I 33 бр. 66.
 16. V = латинском v ²²: $\beta\epsilon\tau\rho\alpha\nu\tilde{\omega}$ = veterano I 163 бр. 423.
 17. Γ се по свој прилици, као и у атичком²³, губи после ι у $\acute{\alpha}\rho\omicron\delta\epsilon\delta\epsilon\iota\text{-}\mu\nu\omicron\varsigma$ = $\acute{\alpha}\rho\omicron\delta\epsilon\delta\epsilon\iota\gamma\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\varsigma$ где је $\epsilon\upsilon\iota$ = ι пошто су и $\epsilon\iota$ = ι и υ = ι (упор. 10. 12).
 18. $\text{X} > \kappa$ ²⁴: $\acute{\alpha}\tau\upsilon\chi\epsilon\sigma\tau\acute{\alpha}\tau\eta$ = $\acute{\alpha}\tau\upsilon\chi\epsilon\sigma\tau\acute{\alpha}\tau\eta$ I 37 бр. 78; $\text{E}\delta\acute{\upsilon}\tau\omicron\kappa\omicron$ = $\text{E}\delta\acute{\upsilon}\tau\omicron\chi\phi$ II 39 бр. 127; $\text{te}\kappa\nu\acute{\iota}\tau\eta\varsigma$ = $\text{te}\chi\nu\acute{\iota}\tau\eta\varsigma$ II 38 бр. 116.
 19. X се губи на почетку речи²⁵: $\acute{\alpha}\rho\epsilon\tau\alpha\iota$ = $\chi\alpha\acute{\iota}\rho\epsilon\tau\alpha\iota$ III 34 бр. 94; $\acute{\alpha}\lambda\text{-}\rho\epsilon\tau\epsilon$ = $\chi\alpha\acute{\iota}\rho\epsilon\tau\epsilon$ I 159 бр. 414.
 20. Θ > τ ²⁶: $\acute{\alpha}\gamma\alpha\tau\tilde{\eta}$ = $\acute{\alpha}\gamma\alpha\theta\tilde{\eta}$ II 33 бр. 89; $\text{pete}\tilde{\rho}\alpha$ = $\text{pen}\tilde{\theta}\epsilon\rho\tilde{\alpha}$ I 71 бр. 163; упор. $\text{Sala}\tilde{\epsilon}$ 254.
 21. M > ν пред β или се губи²⁷: $\sigma\upsilon\nu\beta\acute{\iota}\omega$ = $\sigma\upsilon\mu\beta\acute{\iota}\omega$ II 41 бр. 136; $\sigma\acute{\upsilon}\nu\beta\iota\omicron\varsigma$ I 153 бр. 384; $\sigma\upsilon\nu\beta\acute{\iota}\omega$ II 37 бр. 114; $\sigma\upsilon\nu\beta\acute{\iota}\omega$ I 63 бр. 136; 99 бр. 234; $\sigma\upsilon\nu\beta\acute{\epsilon}\iota\omega$ I 141 бр. 341; $\sigma\upsilon\beta\acute{\iota}\omega$ = $\sigma\upsilon\mu\beta\acute{\iota}\omega$ I 177 бр. 463.
 22. N пред μ прелази у μ ²⁸: $\acute{\epsilon}\mu$ $\mu\acute{\omicron}\rho\acute{\eta}$ = $\acute{\epsilon}\nu$ $\mu\acute{\omicron}\rho\acute{\eta}$ III 63 бр. 75.
 23. N се губи пред вокалом или консонантом²⁹: $\zeta\acute{\omega}\tau\omicron\varsigma$, $\zeta\acute{\omega}\tau\omega\nu$ = $\zeta\acute{\omega}\nu\tau\omicron\varsigma$, $\zeta\acute{\omega}\nu\tau\omega\nu$ I 165 бр. 431; $\zeta\acute{\omega}\tau\iota$ = $\zeta\acute{\omega}\nu\tau\iota$ I 13 бр. 17; $\mu\acute{\epsilon}\iota\alpha\varsigma$ = $\mu\upsilon\acute{\epsilon}\iota\alpha\varsigma$ I 61 бр. 132; $\text{pete}\tilde{\rho}\alpha$ = $\text{pen}\tilde{\theta}\epsilon\rho\tilde{\alpha}$ I 71 бр. 163; $\text{Sala}\tilde{\epsilon}$ 254; $\text{P}\acute{\omicron}\delta\delta\eta\varsigma$ = Pudens I 185 бр. 500; $\text{t}\acute{\epsilon}\kappa\omega$ = $\text{t}\acute{\epsilon}\kappa\eta\nu\phi$ I 70 бр. 159.
 24. N $\acute{\epsilon}\phi\epsilon\lambda\kappa\upsilon\sigma\tau\iota\kappa\acute{\omicron}\nu$ јавља се на неколико натписа³⁰: $\gamma\omicron\nu\epsilon\acute{\iota}\sigma\iota\nu$ = $\gamma\omicron\nu\epsilon\upsilon\varsigma\iota$ I 31 бр. 61; $\acute{\epsilon}\rho\acute{\omicron}\eta\sigma\epsilon\nu$ = $\acute{\epsilon}\rho\acute{\omicron}\eta\sigma\epsilon$ I 67 бр. 150; II 32 бр. 88; 41 бр. 136.
 25. Пред вокалом или τ σ се удваја³¹: $\mu\alpha\kappa\acute{\alpha}\rho\epsilon\sigma\sigma\iota$ = $\mu\acute{\alpha}\kappa\alpha\rho\sigma\iota$ III 34 бр. 6; $\mu\epsilon\gamma\acute{\iota}\sigma\tau\omega$ I 75 бр. 176.
 26. Σ се губи на крају речи³²: $\mu\eta\tilde{\eta}\mu\eta$ (*gen. sg.*) $\chi\acute{\alpha}\rho\iota\nu$ I 71 бр. 168; $\sigma\acute{\iota}\mu\eta$ = $\sigma\acute{\eta}\mu\eta\varsigma$ I 167 бр. 438.
 27. Удвојени консонанти упрошћавају се³³: $\Phi\acute{\iota}\lambda\acute{\iota}\pi\pi\omicron$ I 71 бр. 162.
 28. *Nom. sg. masc. part. praes.* $\zeta\acute{\omega}\varsigma$ место $\zeta\acute{\omega}\nu$ II 37 бр. 114; 41 бр. 136.
 29. *Acc. sg.* $\zeta\acute{\omega}\nu\tau\omicron\nu$ место $\zeta\acute{\omega}\nu\tau\alpha$ II 67 бр. 198 и $\tau\acute{\omicron}\nu$ $\acute{\alpha}\nu\delta\rho\alpha\nu$ место $\tau\acute{\omicron}\nu$ $\acute{\alpha}\nu\delta\rho\alpha$ II 66 бр. 196 (упор. *Rev. ét. gr.* 47, 1934, 31)³⁴.
 30. *Gen. pl.* члана $\tau\acute{\iota}\omega\nu$ место $\tau\acute{\omega}\nu$ I 177 бр. 463.
 31. *Dat. pl.* $\theta\upsilon\gamma\alpha\tau\rho\alpha\acute{\iota}\sigma\iota\nu$ = $\theta\upsilon\gamma\alpha\tau\rho\acute{\alpha}\sigma\iota$ I 227 бр. 600³⁵; $\theta\rho\epsilon\psi\acute{\alpha}\nu\tau\epsilon\sigma\iota$ = $\theta\rho\epsilon\psi\acute{\alpha}\sigma\iota$ I 148 бр. 357; II 52 бр. 164; $\mu\alpha\kappa\acute{\alpha}\rho\epsilon\sigma\sigma\iota$ = $\mu\acute{\alpha}\kappa\alpha\rho\sigma\iota$ III 34 бр. 6.
 32. Место *acc. pl.* именица чија се основа свршава на $-\epsilon\upsilon-$ употребљава се *nom. pl.*³⁶: $\tau\acute{\omicron}\delta\varsigma$ $\gamma\omicron\nu\acute{\iota}\varsigma$ (место $\gamma\omicron\nu\epsilon\acute{\iota}\varsigma$, упор. 12) место $\tau\acute{\omicron}\delta\varsigma$ $\gamma\omicron\nu\acute{\epsilon}\alpha\varsigma$ III 50 бр. 44.
 33. Место повратне заменице првог лица једнине употребљава се повратна заменица трећег лица, упор. I 129 бр. 312 (в. 38 под $\acute{\upsilon}\rho\omicron\lambda\eta\sigma\mu\omicron\sigma\acute{\upsilon}\nu\eta$)³⁷.
 34. Прво лице једнине *ind. aor. act.* $\acute{\alpha}\nu\acute{\epsilon}\theta\alpha$ место $\acute{\alpha}\nu\acute{\epsilon}\theta\eta\kappa\alpha$ од $\acute{\alpha}\nu\alpha\tau\acute{\iota}\theta\eta\mu\iota$ I 25 бр. 50.
 35. *Dat. sg. masc. part. pf. pass.* од $\theta\nu\eta\sigma\kappa\omega$: $\text{te}\theta\nu\tilde{\omega}\tau\iota$ = $\text{te}\theta\nu\acute{\epsilon}\omega\tau\iota$ I 13 бр. 17; 25 бр. 48; 33 бр. 66.

22 Упор. Schweizer 105; Meisterhans 77.

23 Упор. Meisterhans 75.

24 Упор. Meisterhans 76; Mayser I 171.

25 За губљење χ на почетку речи нисам могао наћи паралеле на натписима и папирусима, али је оно по свој прилици резултат губљења аспирације на почетку речи о чему упор. Hatzidakis 159 ид; Schweizer 116 ид; Mayser I 202. Нисам могао употребити Thumb. *Untersuchungen über d. Spiritus asper in griechischen*, Strassburg 1888.

26 Упор. Meisterhans 80; Mayser I 176.

27 Упор. Meisterhans 84, 113; Mayser I 190 ид.

28 Упор. Mayser I 230.

29 Упор. Mayser I 191 ид.

30 Оно се пише на атичким и пергамским натписима и папирусима, упор. Schweizer 137 Meisterhans 113; Mayser I 236 ид.

31 Упор. Meisterhans 89; Mayser I 219.

32 Упор. Mayser I 205 ид.

33 Упор. Meisterhans 95 ид; Mayser I 215.

34 Упор. Schweizer 156.

35 Упор. Radermacher 46.

36 Упор. Meisterhans 141; Mayser I 270.

37 Упор. Radermacher 61.

36. У грчком језику јелинистичког доба предлози се употребљавају за појачавање значења појединих речи³⁸. Такав ће случај бити и са σύν у συνέδοξεν (σύντω γάρ μοι συνέδοξεν, I 238 бр. 136; упор. и Глас CLV 1933, 40) и ὑπό у ὑπολησμοσύνη (I 129 бр. 312; в. даље и 38).

37. Место именице θεά употребљава се θεός: "Ἦραν θεόν (I 32 бр. 63; упор. Salač 253).

38. На натписима из Јужне Србије јављају се и следеће, до сада мало познате речи, или уопште ἀπαξ εἰρημένα:

ἀμνία (... τοῦ ἔνεκα δ' οὐκ ἀμνίαν ἐγγυᾶν, III 51 бр. 45) *заборав* (α *privativum*, μνεία).

γραδικόν (Κυρίω Διὶ καὶ "Ἦρα Ἰούλιος Ἑσπέρου Κασαρσηνὸς ὑπὲρ γυναικὸς καὶ υἱὸς Ἰουλιανοῦ δῶρον γραδικόν καὶ ..., I 46 бр. 153). Значење и етимологија ове речи нису познате.

θρεπτάριον, τό ([Εὐ]φρόσυνος [ζῶ]ν ἑαυτοῦ [μνεί]ας χάριν [κ]ὲ (καὶ) θρεπταρίων I 26 бр. 51) *роб*. Ова се реч налази још само у једној глоси (упор. *Thes. gr. l* 4, 415).

θρεπτή (Ἰ[συν(ία)] Αὐρηλία μετὰ τῆς θρεπτῆς κὲ (καὶ, πεδίο[ν] (παιδίων) [Ζ]οεῖλον III 34 бр. 7), θρεπτός (Αὐρ. Διοσκουριδῆς παλεστρατιώτης (παλαιστρατιώτης) Πατέρν[ω] ἰδίῳ θρεπτῷ μνείας χάριν (I 27 бр. 53; упор. Salač 253) *робиња*, *роб*. Ове су речи познате и са грчких натписа других крајева, упор. Passow, *Handwörterbuch d. griech. Sprache*, Leipzig, 1841, I, 1426.

ἰσχαδοκάρυα (ἡ [μὲν μία] φυλὴ ἐνκαύση (sic) Διὶ ἀγοραίῳ καὶ "Ἦρα εἰς τὴν ἀγορὰν ἀμὸν καὶ ὄρνιν μετὰ ποπάνων καὶ ἰσχαδοκαρύων, I 140 бр. 339; упор. *Rev. ét. gr.* 47, 1934, 231; нисам могао употребити *Bull. corr. hell.* 1933, 393) *суве смокве* *пoмешане с орасима*. Ову реч налазимо и код Епиктета (*Arrian. Epict.* 3, 9, 22; 4, 7, 23).

κεράμος као именица женског рода јавља се, како изгледа, само на једном натпису из Стоби (τὴν δὲ ἐπισκευὴν τῆς κεράμου τῶν ὑπερώων ποιῆσθαι I 238 бр. 636).

στηλλογραφέω (ἔδοξεν στηλλογραφηθῆναι καὶ τεθῆναι τὴν στήλλην I 140 бр. 359) *написаши* *напиши* *на сѣли*.

ὑπολησμοσύνη (ζῶν ἔτι Ἀπολλώνιος τὸ μνημ' ἐποίησα (ἐποίησα) ἑαυτῷ (ἑμαυτῷ) κληρονόμων ἰδῶς (εἰδῶς) τὴν ὑπολησμοσύνην I 129 бр. 312; упор. Salač 254) *заборавносћ* (*Апoлoнид је за живoшѣ себи пoдигao овај сѣoменик знајући заборавносћ наследника*). Реч лησμοσύνη употребљавају Хесиод (*Th.* 55) и Софокле (*Ant.* 151).

Из свега овога може се закључити да су се у грчком језику античких становника Јужне Србије, према податцима које нам дају досада познати натписи, десиле оне исте фонетичке и морфолошке промене које опажамо и у грчком језику Грчке и других крајева римског царства³⁹. За сада није нам познато да ли је било каквих промена у синтакси, пошто из Јужне Србије немамо ниједан већи натпис на говорном језику. Разлике има једино у речнику, јер се на натписима јављају извесне речи које не налазимо код класичних писаца нити се, колико нам је познато, употребљавају на натписима из других крајева (ἀμνία, γραδικόν, ὑπολησμοσύνη). То су или позајмице из неког локалног језика (γραδικόν) или речи правилно постале у грчком језику античких становника Јужне Србије (ἀμνία = α *privativum*, μνεία; ὑπολησμοσύνη = ὑπό, λησμοσύνη). Према томе, грчки језик античких становника Јужне Србије, како изгледа, изузев речника, није претрпео никакве утицаје осталих језика којима су говорили антички становници ове области.

³⁸ Упор Radermacher 25.

³⁹ За ис = лат. *i* нема паралела на натписима и папирусима (ортографска грешка место *ei*?). *Nom. sg.* ζῶς, *dat. pl.* θυγατράσιν, μακάρεσσι, θρεψάντεσι, прво лице једине *ind. aor. act.* ἀνέθα су правилни облици постали услед већ споменутих фонетских промена (ζῶς) или према множини (ἀνέθα). Μακάρεσσι је постало анаптиксом вокала *e* (упор. Mayser I 155) док је θυγατράσι вероватно хибридни облик друге и треће деκлинације.

Мало је теже одредити ко се све у античко доба у Јужној Србији служио грчким језиком, пошто је на натписима врло ретко означена постојбина људи који су споменике подигли. Према податцима са натписа то су били, пре свега, јелинизирани Оријенталци⁴⁰ и, судећи по личним именима, јелинизирани Трачани⁴¹. Остале личности које натписи спомињу имају или грчка⁴² односно римска имена⁴³, или имена мешовита, састављена од грчких и римских⁴⁴, због чега се код њих не може утврдити народност. Грчким језиком су писани и натписи који садрже одлуке општинских већа неких градова, што показује да је у тим местима грчки језик био званичан језик⁴⁵.

Напослетку, остаје још да се одреди у коме се делу Јужне Србије у античко доба говорило грчки. Грчки натписи досада су налажени у Охриду (I 107 идд; II 57 идд; III 50 ид), Битољу (I 12 идд; II 9 ид; III 31 ид), Прилепу (I 173 идд; II 65 идд; III 56 ид, 63), Дојрану (I 51 ид; II 42), Стобима (I 238 идд; II 40 идд; 63), Кавадару (I 60 идд; II 32 идд; III 43), Штипу (I 227), Велесу (I 25 ид; II 17 идд; III 39 идд), Светом Николи (III 57 идд), Скопљу (I 201 идд; II 73 идд; III 58 идд), Кичеву (I 79 идд) и околини тих градова. Према томе може се рећи да је у античко доба грчки језик био у употреби у области јужно од Шарпланине и Скопља, на Овчем Пољу и јужно од њега.

Растислав Марић

RÉSUMÉ

La langue grecque des habitants antiques de la Serbie du Sud

L'auteur étudie, d'après les données des inscriptions publiées par M. Dr. Nikola Vulić, professeur à l'Université de Beograd (*Spomenik Srpske kraljevske akademije* LXXI, 1931 (= I); LXXV, 1933 (= II); LXXVII, 1935 (= III), la langue grecque des habitants antiques de la Serbie du Sud et cherche à résoudre quelques problèmes relatifs à l'introduction de la langue grecque dans cette contrée. Les résultats de ses recherches sont les suivants: on ne sais pas lequel des dialectes grecs classiques a été introduit dans cette contrée parce que les inscriptions sont d'époque romaine quand la κοινή a supplantée les autres dialectes grecs; la langue grecque des habitants antiques de la Serbie du Sud, sauf le vocabulaire, n'a pas été influencée par les langues diverses parlées par la population de cette contrée; dans la Serbie du Sud à l'époque romaine la langue grecque a été parlée par les Orientaux, par les Thraces hellénisés et par des hommes portants des noms grecs et romains dont l'origine n'est pas connue; le grec été la langue officielle de quelques cités; enfin, le grec à l'époque romaine a été parlé dans la contrée au sud de Šarplanina, de Skoplje et de Ovče Polje.

⁴⁰ Парменид Менипов син пореклом из Амаре (град у Arabia Felix, I 173 бр. 457). Συρίων (I 28 бр. 54) и Σύρος Ἀλεξάνδρου (I 25 бр. 49) вероватно су Сири. Јеврејска општина у Стобима позната нам је по натпису Клаудија Тиберија Полихарма који је у тој општини вршио разне дужности, в. 2972.

⁴¹ Трачка су имена Δούλης (I 36 бр. 75; 154 бр. 386); Δέντις (II 13 бр. 21).

⁴² Грчка имена и филијацију обележену на грчки начин имају Ἀλέξανδρος Διοσκουρίδου (I 237 бр. 631), Παρμενίων Σοσιπάτρου (I 173 бр. 456), Διονύσιος Διοσκουρίδου (I 65 бр. 144)...

⁴³ Римска имена имају Μάρκος Φάβιος Καλπουρνιανός (I 205 бр. 539), Λο(ύ)κιος Φάβιος Σέξτος, Γάιος Φάβιος Πρόκλος (I 31 бр. 61, 62). Ουαλερία (I 46 бр. 103), Λούκιος; (I 63 бр. 136), Αἰρελιάνη (I 196 бр. 522).

⁴⁴ Упор. имена Αἰλία Κλεοβούλα (II 40 бр. 129), Αὐρ. Διοσκουρίδης (I 22 бр. 42), Αἴλιος Φιλέταιρος (I 24 бр. 46), Ἰουλιανός Διοσκουρίδου (I 164 бр. 428).

⁴⁵ В. I 31 бр. 63; 39 бр. 88; 97 бр. 229; 108 бр. 263; 163 бр. 437; 185 бр. 500; 186 бр. 501.